

НА ШЛЯХУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ:

ФЕНОМЕН НАРОДНОЇ РАДИ ТА ДЕЯКІ УРОКИ ВІД ЇЇ ОЧІЛЬНИКА АКАДЕМІКА ЮХНОВСЬКОГО

Ігор Мриглод
доктор фіз.-мат. наук,
академік НАН України,
гол. наук. співроб. Інституту
фізики конденсованих систем
НАН України,
м. Львів

Олександр Іванків
канд. фіз.-мат. наук,
заступник директора
з наукової роботи Інституту
фізики конденсованих систем
НАН України,
м. Львів

24 серпня 2021 року – велике для кожного українця свято – 30-річчя незалежності держави Україна. Подія вистраждана, виборювана впродовж століть багатьма поколіннями українців, котрі всякчас були переконані в своєму праві спілкуватися рідною мовою, самостійно вирішувати свою долю і мати власну історію, гідну поваги серед інших народів Європи та світу. Були серед них воїни, готові йти на смерть, тверді духом провідники, які вселяли надію в перемогу, та мільйони трударів, котрі вірили, виховували дітей і робили все, аби надія не згасала навіть у часи повної зневіри. І ось на початку 90-х минулого століття на мапах світу знову постала держава Україна, що відродилася як той фенікс після періоду руйнацій, заборон мови та нищення усього національного, розстрілів і голодоморів.

Так уже трапилося, що в нашому житті день незалежності України в значній мірі асоціюється з постаттю академіка **Ігоря Юхновського**. Попри те, що Ігор Рафаїлович – наш учитель і наставник, він привніс у звичне для нас коло спілкування і роздумів цілком новий аспект, пов'язаний із державотворенням і громадянським обов'язком.

Наприкінці 1980-х після десятиліть явних і прихованих репресій, нищення всього національного та насаджування ідей про «нову радянську людину», андроповських намагань «закрутити гайки» і горбачовських намірів одягти стару та криваву імперію в шати демократії, гласності та гуманізму, теренами СРСР почав ширитися смертельний для компартійного клану дух свободи. З наростаючою силою у тих чи інших містах, регіонах і республіках насильно зліпленої країни виникали острівці спротиву, котрі швидко розросталися. У травні 1985 року після отримання дозволу спецслужб повернувся в Україну **В'ячеслав Чорновіл**. У грудні 1986 року звільнено з заслання академіка **Андрія Сахарова**. Навесні 1988 року спочатку Львів, а за ним і всю Україну сколихнули перші політичні мітинги. 3-го червня в актовому залі Академії наук Литви було створено ініціативну групу Литовського громадсько-політичного руху «Саюдіс». Наприкінці червня цього ж року утворено Українську Гельсінську Спілку, яка стала позиціонувати себе як перша в УРСР офіційна політична сила, опозиційна до Радянської влади. У 1989 році народними депутатами СРСР стають від Академії наук СРСР академік **Андрій Сахаров**, а від України відомі фізики **Сергій Рябченко** (Київ) та **Іван Вакарчук** (Львів). 8–10 вересня 1989 року в конференц-залі Київського політехнічного інституту пройшов установчий з'їзд «Народного Руху України за перебудову», навколо якого об'єдналися люди різних політичних переконань – від ліберальних комуністів до осіб, що сповідували ідеї інтегрального націоналізму. Головою Руху став **Іван Драч**, а секретаріат Руху очолив **Михайло Горинь**.

З кінця 1980-х років життєпис І.Р. Юхновського дуже тісно переплітається з визначальними для всіх нас подіями, що відбувалися в процесі становлення сучасної Української держави.

Зі спогадів І.Р. Юхновського*: «Вхід у політичну діяльність у мене відбувся не відразу – спочатку сталося об'єктивне усвідомлення неминучого розпаду СРСР і створення незалежних держав. Ця переконаність, що СРСР розпадеться, була тоді у мене національно-логічною, без надриву. Усе те, що відбувалося у Львові наприкінці вісімдесятих, проходило на двох рівнях. Перший – бурхливі мітинги, люди йшли на них масово. Відомі шістдесятники **Чорновіл**, брати **Горині**, **Ірина Калинець** й інші – задавали сильний тон і вони дуже збурили Західну Україну, тамтешнє українське населення.

*Тут і далі спогади І.Р. Юхновського приведені за книгою:

І.Р. Юхновський. Вибрані праці. Політика. Львів: В-во Львівської політехніки, 2010. 566 с.

То була одна сторона діяльності, яка запалювала людей до свободи. Піднявся люд, притиснутий національно і соціально радянською системою. Цей вибух був потужний.

Другий рівень – влада у Львові: обком, міськком, – на той час ще досить сильна. І була відповідна реакція влади. А ще була необхідність у тієї влади радитись. Отже, з'явилася група людей, яка спонукала владу до уступок, до сприяння, бо силові структури тоді теж не дрімали. До цієї групи, що впливала на владу, входили **Роман Іваничук, Роман Федорів, Ростислав Братунь, Михайло Голубець** і я. Кожного з цих людей запалено внутрішнім вогнем побудови держави. Як вони розумно говорили! Кожен каже щось інше, з іншого боку. Уявляєте, наскільки сильним це був вплив на владу. То був прояв принципу вдосконалення, бо розумне слово, яке я до вас кажу, це позитивна інформація, яку ви сприймаєте. Слідом за нами – маси інтелігенції, яка до того часу була радянською інтелігенцією, яка нас слухала і поважала, яка уміла пристосуватися до радянського способу життя і була дуже обережною спочатку. Учені, лікарі, інженери, директори заводів. Тому цей другий рівень, друга хвиля була не менш результативною, не менш потужною. Хоч вона була відірвана від першої хвилі, особливо на початку».

Ігор Юхновський уже був відомим науковцем і активним громадським діячем. Він утворив Малу академію наук у Львові, яка стала першою в Україні, сприяв відродженню і розвитку національної скаутської організації України «Пласт», організував і став співголовою Львівського обласного Меморіалу, був членом Львівської крайової ради і Великої ради НРУ. Як делегат Установчого з'їзду НРУ в своїй промові він висловив ідею про живий ланцюг від Києва до Львова в День Злуки, як символ єднання всіх українських земель. Спокійною й тихою мовою він умів переконувати багатотисячну громаду на мітингу чи своїх опонентів у тиші їх кабінетів.

Закономірним наслідком стало обрання І.Р. Юхновського у березні 1990 року (зі значною перевагою) народним депутатом Верховної Ради УРСР (згодом – Верховної Ради України першого демократичного скликання) по Червоноармійському виборчому окрузі № 263 міста Львова. У 65-літнього академіка розпочався новий і надзвичайно продуктивний період державотворчої діяльності.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: «...раптом у долю достатньо успішного фізика ввірвалася політика й подарувала досить рідкісну в житті людини можливість – бути присутнім і самому брати участь у народженні й розбудові рідної держави. І зараз я вже й не знаю, що ж для мене найголовніше у житті – фізика чи політика? Мабуть, це риторичне запитання».

Попри монополію компартії на засоби масової інформації, близько чверті депутатських мандатів на цих перших за радянської влади виборах, які відбувалися на альтернативній основі, отримали представники демократичної опозиції. Парламентській більшості з комуністів і консерваторів (так звана група «239») протистояв «Демократичний блок», до якого увійшли 111 депутатів (із 442). Слід зауважити, що вибори до Верховної ради України 1990 року відзначалися високою активністю громадян (явка 85 %) і за їх результатами Верховна рада оновилася на 90 %.

Ігор Рафаїлович згадує: «Коли нас обрали до Верховної Ради, перед засіданням ми, депутати від різних областей,

зустрілись у Спілці письменників України, яка на той час була потужною силою. Думаю, лише тому, що у Києві було дуже сильне ядро національно зорієнтованої свідомої інтелігенції, молодечі національні пориви Західної України мали певний сенс. Верховодив **Іван Драч**. Я вперше тут побачив **Івана Зайця, Сергія Головатого, Ларису Скорик** ... Вирішили утворити Демократичний блок, мене обрали одноголосно головою. Не знаю чому так сталося. Можливо тому, що мене майже ніхто не знав, можливо тому, що я був єдиний академік серед усіх присутніх. Так почалася фактична робота у Верховній Раді».

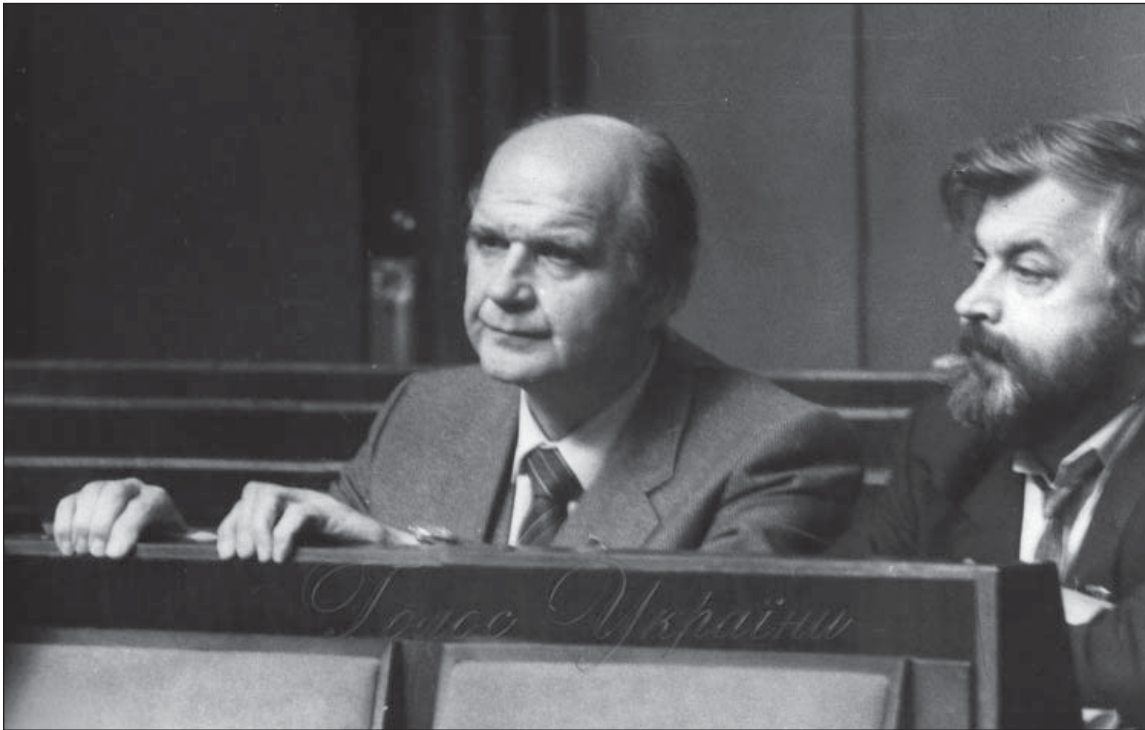
Манера поведінки Юхновського у Верховній Раді сприяла її конструктивній діяльності. Спокійний тихий голос, набутий від діда – священика, та логічні аргументи (з досвіду фізика науковця) робили його виступи значимими, до його думок прислухалися не лише демократи, а й представники групи «239».

Зі спогадів І.Р. Юхновського: «*Перегортаючи сторінки засідань Верховної Ради, ви не знайдете різких висловлювань на будь-яку адресу. Я був коректним і терпимим навіть у критичних ситуаціях, і така моя поведінка була цілком щира й природна. Так мене виховали батьки й саме таким чином я намагався згодом формувати навколо себе атмосферу взаємостосунків. Замість категоричного й дражливого «це не так!» я намагався говорити: «За таких обставин це мало б бути так!».*

«*На мене як на голову Демблоку, безумовно, діяли радикальні революційні особистості. Це, найперше, В'ячеслав Чорновіл, це Ірина Калинець, брати Горині, Левко Лук'яненко. Ці люди надзвичайно гостро сприймали все, що відбувалося. І хоч я часто опирався їхній категоричності, максималізму, непоступливості, але своєю великою вірою й переконаністю в своїй правоті, своєю освіченістю та жертвоністю вони справляли сильне враження на людей та й на мене. Основна ж вага в Демблоці, а згодом і в Народній Раді належала київським депутатам. І тон задавали українські письменники – Дмитро Павличко, Павло Мовчан, Іван Драч – вони зіграли дуже суттєву роль. Звичайно, і Сергій Головатий, і Лариса Скорик, і Крижанівський, і Гнаткевич, і Карпенко, і Кислий – це була дуже сильна група. Також харківська група мене просто вразила – це були добре підготовлені й розумні люди. І Алтунян, і Валеня, і Мещеряков, і Сухоруков, і Філенко, і Щербина....*

«...На початках наша опозиція так і називалася – Демблок. А згодом прийшла ідея нової назви – Народна Рада. Цю нову назву запропонував В'ячеслав Чорновіл. Взагалі, Народна Рада не мала би ніякої сили у Верховній Раді, якби нас не підтримували тисячі, десятки тисяч людей, які майже щодня стояли під стінами українського парламенту й гостро реагували на все, що відбувалось у залі засідань».

Інституційно Народна Рада оформилася 6 червня (перша сесія парламенту, що став вищим органом влади в Україні, відкрилася 15 травня 1990 р.) і до неї ввійшли 125 народних депутатів (24 – від Львівської області, 17 – від Києва, 11 – від Івано-Франківщини, 10 – від Харківщини, 8 – від Тернопільської області), які виступали, зокрема, за скасування статті 6 Конституції СРСР, рівні права політичних партій, плюралізм усіх форм власності. Головою Народної Ради став І. Юхновський, заступниками голови – **О. Ємець, Л. Лук'яненко, Д. Павличко, В. Філенко**, секретарем – **Л. Танюк**.

Україні бути!

Ігор Юхновський і Лесь Танюк під час засідання Верховної Ради. Червень 1990 р.

Опозиція взяла під свій контроль сім із 23-х парламентських комісій, а отже голови відповідних комісій були представлені у Президії Верховної Ради (за посадою), що посилювало вплив Народної Ради. Продумані виступи представників Народної ради, що транслювалися по радіо і на телебаченні, сильно впливали на настрої у суспільстві. Позиція суспільства, у свою чергу, додавала ваги всім ініціативам Народної ради, яка могла реально впливати на ситуацію в парламенті. Такий стан справ відіграв визначальну роль у тому, що вже в найближчі місяці Верховна Рада прийняла низку доленосних для України рішень.

Як згадує І.Р. Юхновський: *«Їх було чоловік сім чи вісім, але це було чи не основне ядро Народної Ради. Отож, знаючи постановку задачі, знаючи закон чи питання, що виноситься на обговорення, я розподіляв між членами Народної Ради виступи: ось ти по цьому питанню маєш сказати таке, а ти по цьому питанню маєш сказати інше, а ти по цьому питанню ще інше... Я лише визначав напрямки виступів, а от зміст виступу вони розвивали самі. І це було дуже розумно, оригінально, бо вони були мудрі люди. Ви знаєте, коли вони всі виступили, то, мимоволі, всі депутати проймалися серйозним ставленням. А беручи до уваги ще й виступи наших радикалів, було видно, що ми – і гостра група, і розумна група. І ми на цьому суттєво вигравали».*

Одним із найвагоміших досягнень першого року роботи цієї Верховної Ради стало прийняття **Декларації про державний суверенітет України**. 11 березня свою незалежність проголосила Литва, активно почали готуватися до відновлення незалежності Латвія та Естонія. 12 червня 1990 р. Декларацію про державний суверенітет РРФСР прийняв 1-ий з'їзд народних депутатів РРФСР. Вона встановлювала всю повноту влади РРФСР у вирішенні питань державного і суспільного життя, окрім тих, що можуть добровільно передаватися у відання союзного центру.

При цьому проголошувалося, що РРФСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР у порядку, встановленому Союзним договором і відповідним законодавством. 28 червня Верховна Рада УРСР почала обговорювати питання про державний суверенітет України, але вже за кілька днів 63 народних депутати на чолі з головою парламенту **В. Івашком** виїхали до Москви на з'їзд КПРС. На вимогу Народної ради, яку підтримали і члени групи «239», їх намагалися відкликати з Москви. 11 липня В. Івашко надіслав заяву про свою відставку, оскільки прийняв пропозицію М.С. Горбачова зайняти посаду заступника генерального секретаря ЦК КПРС. Такий крок В. Івашка деморалізував комуністичну більшість, що зрештою посприяло опозиції при підготовці й прийнятті більш радикального тексту Декларації. Головою Верховної Ради став **Л.М. Кравчук**.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: *«Я вважав, що майбутня Декларація має базуватися на трьох основних принципах. Ось вони: державність України як результат самовизначення української нації; народ України, що складається з людей різних національностей, які населяють її територію, є єдиним, пріоритетним носієм влади у державі; все, що знаходиться в межах територіальних кордонів, є власністю народу України. Ці питання були мною порушені і знайшли відображення в Декларації. І хоча над нею працювала, перш за все, спеціальна комісія, враховувались також думки ширшого кола депутатів. Я теж мав у цій роботі певний вплив, прагнув, щоб вона велася логічно».*

Далі на порядок денний вийшло питання про механізм реалізації Декларації про державний суверенітет України. Ігор Рафаїлович одним із перших зрозумів, що Декларація не має сили закону. В результаті ним був запропонований проект Закону «Про економічну самостійність України», ідея якого була підтримана Кабінетом міністрів УРСР. Новий проект Закону «Про економічну незалежність Української РСР» був схвалений парламентом і набрав чинності 4 серпня 1990 р.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: «Було усвідомлення, що конче треба прийняти закон про економічну самостійність, саме Закон. І я написав перший варіант закону. Він складався фактично з однієї фрази: «Закон про економічну самостійність України: земля, води, повітря, все, що знаходиться на території України і все майно, що знаходиться всередині тих територій, є власністю народу України. Від імені народу України цією власністю розпоряджається тільки Верховна Рада України». Це був такий закон. Я його подав, і він пішов у Верховну Раду. У той же час в Кабінеті Міністрів готувався відповідний закон, написаний за всіма вимогами юридичної практики економічної самостійності. Я долучився до роботи над цим законопроектом. ...І Закон «Про економічну самостійність» Верховна Рада прийняла. Отже, ми мали Декларацію про незалежність і Закон про економічну самостійність. Україна, якщо не юридично, то фактично стала незалежною. Закон про економічну самостійність зробив Верховну Раду розпорядником усього майна. Тобто ми дуже швидко доповнили Декларацію Законом про економічну самостійність. Якимось так сталося, що цей закон не популяризується, менше про нього знають, а насправді саме він розв'язав руки Урядові, дав можливість створювати міністерства, а ті міністерства мали право забирати всі підприємства під свою юрисдикцію. Тобто ми фактично тоді утворили Українську державу».

Виконавча влада в Україні вперше за багатолітню історію отримала право приймати самостійно важливі рішення. Для прикладу: саме після ухвалення Закону про економічну самостійність за поданням Президії АН УРСР уряд почав ухвалювати рішення про створення нових академічних інститутів. І першим у цьому ряду став Інститут фізики конденсованих систем, створений у вересні 1990 року.

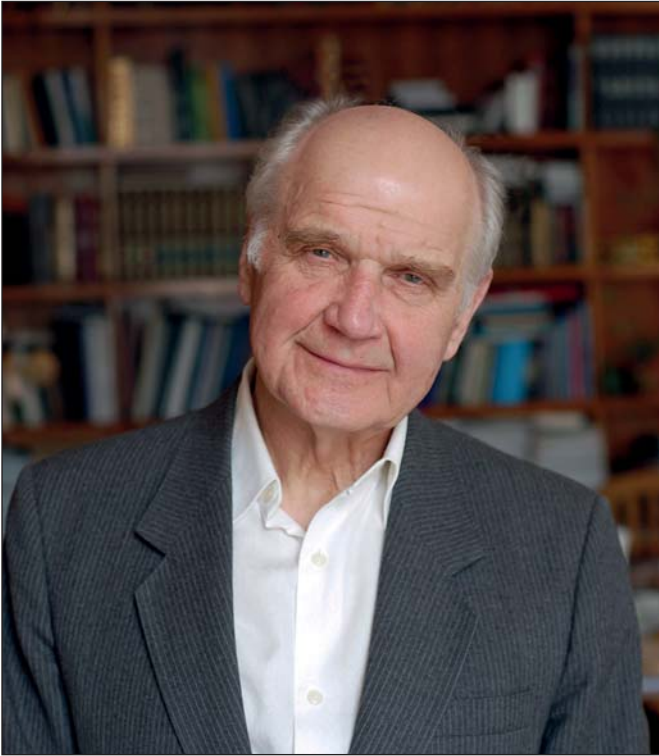
2 жовтня 1990 р. у Києві на площі Жовтневої революції (нині Майдан Незалежності) студенти розпочали голодування – акцію ненасильницької громадянської непокорі, яка пізніше отримала назву «Революції на граніті». Ініціювали цю акцію Українська студентська спілка Києва та «Студентське братство» Львова, а згодом до них долучалися інші організації. Основною ідеєю акції була незалежність України. Студенти висунули основні п'ять вимог. Головними вимогами молоді були: недопущення підписання нового Союзного договору; перевибори Верховної ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року; проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки; націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ; відставка голови Ради міністрів УРСР **Віталія Масола**. 17 жовтня Верховна Рада проголосувала за постанову, яка задовольнила низку вимог студентства. Є у цій постанові й такі слова: «...Спрямувати всі зусилля Верховної Ради УРСР на стабілізацію політичної й економічної ситуації в республіці на побудову правової суверенної Української держави, прийняття нової Конституції республіки, і поки цього не досягнуто, укладення Союзного договору вважати передчасним».

23 жовтня Верховна Рада (попри спротив комуністів) прийняла Закон «Про зміни і доповнення до Конституції Української РСР», який із більш ніж піврічним запізненням, порівняно з рішенням 3-го з'їзду народних депутатів СРСР, скасував статтю про «керівну і спрямовуючу» роль компартії. На території УРСР проголошувалося верховенство українських законів, що стало ще одним кроком до реальної незалежності.

Ігор Юхновський згадує: «... коли тепер починаю згадувати події тих буремних, тривожних, але чудових років, то приходжу до висновку, що поведінка молодих людей під час «Революції на граніті» й поведінка вже мільйонних мас під час «Помаранчевої революції» мали однаковий характер – можливо, специфічно український характер – вони відчували свою правоту, відчували, що за ними правда й справедливість, тому були впевнені в своїй перемозі. Хоч на перший погляд для усвідомленого й такого могутнього руху студентів не було передумов, адже ніколи досі українські студенти не об'єднувалися якимось єдиним корпоративним духом і не виступали проти влади. Очевидно, це пояснюється тією унікальною атмосферою, котра була створена перебудовою: йшов бурхливий процес формування не тільки нових державотворчих процесів, а й формувалися нові характери, нові ідеї, нові взаємостосунки. Почався інтенсивний процес самоідентифікації нації. А розпочали цей процес, як і годиться, студенти. Те, що відбувалось тоді із голодуванням студентів на площі, було, мені здається, яскравим показником специфічності української нації. Ця специфічність проявлялася у наполегливості й у ввічливості. Те, що Київ, кияни дуже допомагали студентам, що вся міліція фактично співчувала студентам, але не тому, що її змусили, а тому, що її, міліцію, заставили матері, дружини. Тобто, рівень природної моральності української нації, незважаючи на відсутність довгі десятиліття церкви, релігії, незважаючи на агресивну антирелігійну пропаганду, войовничу ідеологію, котра пропагувала нетерпимість, залишався високим».

Паралельно розвивалися події, що мали на меті будь-якою ціною реанімувати імперію під гаслами горбачовської перебудови «згори». Так 17 березня 1991 р. відбувся єдиний в історії СРСР референдум, що був ініційований рішенням 4-го з'їзду народних депутатів СРСР і на який було винесене питання «Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?». Цей референдум не був підтриманий у Вірменії, Грузії, Литві, Латвії і бойкотований в Молдові та Естонії, де його проводили лише в окремих регіонах, зокрема з компактним проживанням російськомовного населення. В Україні за наполяганням «Народного руху за перебудову» додатково було включене питання «Чи згодні ви, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?». При явці 83,5 % в УРСР позитивно на перше питання відповіло 70,2 % опитаних, а на друге – 80 % відповідно. Таким чином, в УРСР фактично було легітимізовано дві різні форми союзної держави.

Не можна забувати, що всі ці демократичні процеси супроводжувалися не лише шаленим спротивом системи на рівні кожної з республік, але й проявами кровавих репресій на союзному рівні. Так, для прикладу, 9 квітня 1989 р. в центрі Тбілісі після кількох днів протесту проти сепаратизму в Абхазії і на підтримку незалежності Грузії союзна влада застосувала війська для розгону демонстрантів. Загибло 19 людей, 16 з них – молоді жінки. Більше чотирьох тисяч осіб отримали поранення і постраждали від тисняви, газу чи ударів саперними лопатками. Вночі 13 січня 1991 р. радянські військовики з використанням бронетехніки розпочали штурм Вільнюської телевежі та телецен-

Ігор Юхновський
Герой України, академік НАН України

тру – важливих об'єктів Литви, яка проголосила відновлення незалежності. Їм протистояли безбройні цивільні люди, загинуло 14 литовців, понад 140 осіб отримали поранення. Відчувалася небезпека і в Україні. Так, відомими в парламенті стали слова депутата з Миколаївщини **М. Башкірова**, який в дні Революції на граніті заспокоював своїх колег-комуністів: «Не волнуйтесь – все это скоро кончиться, но сколько трупов будет, сколько трупов!». І депутати-комуністи мали підстави вірити в такі заспокоєння».

Наслідуючи приклад РРФСР, 3 липня 1991 р. Верховна рада УРСР внесла зміни в законодавство, що впроваджували пост Президента Української РСР, і призначила вибори на 1 грудня 1991 р. У ніч на 19 серпня в Москві було створено так званий Державний комітет із надзвичайного стану (відомий як ГКЧП) і розпочався путч, який очолили вищі керівники союзного центру. Вже 19–20 серпня голови 8-ми обласних виконкомів, які контролювали комуністи, а також керівництво Кримської АРСР визнали владу ГКЧП. І тут знову проявилася воля Народної Ради, зокрема її очільника І.Р. Юхновського, які зуміли втримати керівництво республіки від поспішних дій.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: «Першого ж дня відбулося бурхливе засідання Народної Ради в Спілці письменників України. Дуже добре себе повів Драч, він одразу організував усі національні партії й рухи, й вони повністю перейшли під керівництво Народної Ради. Народна Рада фактично очолила весь національно-визвольний рух. На той час я перейнявся ідеєю скликання позачергової сесії Верховної Ради (чергове засідання мало розпочатися аж у вересні, й на дотриманні цього графіку до останнього наполягав Кравчук). Треба сказати, що Кравчук був дуже в делікатному становищі, його охороняли представники силових структур, керовані з Москви. І фактично він був беззахисним. Єдиний захист, який він мав – це його особистий револьвер

у шухляді. В разі небезпеки він нічого не міг би зробити. І в тих обставинах він проявив вершину своєї гідності. Врешті, ми його змусили скликати позачергову сесію Верховної Ради. На той час було зрозуміло, що в Москві штурм не вдався, провалився».

Скликання призначили на 24 серпня. Адже потрібно було підготувати всі документи, це була наша ініціатива. Так сталося, що апарат Верховної Ради чомусь не готував документів, і от **Ємець, Філенко, Стецьків** організували підготовку всіх документів на сесію Верховної Ради. Ми готували проект Закону Верховної Ради про проголошення Незалежності України – Закон готував **Левко Лук'яненко**. Ми підготували проект Закону про заборону Комуністичної партії й про націоналізацію усього майна Комуністичної партії – це два таких дуже важливих законопроекти, і ми підготували проект порядку денного засідання».

Від 23 серпня 1991 р. Президія Верховної ради УРСР засідала майже постійно. Аналізувалася інформація з Москви, з регіонів і, головне, від російського парламенту про арешт **В. Івашка**, про перепідпорядкування армії російському керівництву, про опломбування приміщень ЦК КПРС тощо. Ці події сприяли утворенню тимчасового блоку з Народної ради і частини групи «239», який згуртувався навколо **Л.М. Кравчука**. Як результат – поставлений 24 серпня на голосування Акт проголошення незалежності України було схвалено конституційною більшістю народних депутатів. 26 серпня Президія Верховної Ради видала Указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», а 30 серпня, коли створена Президією комісія довела участь партапарату в підготовці та здійсненні путчу, Л. Кравчук підписав указ про заборону діяльності КПУ.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: «Почалася підготовка до цієї визначальної сесії (24 серпня). Звичайно, свої доповіді я писав дуже швидко, а винятково значущі промови перепишував декілька разів. Я відчував, що моя промова – це наріжний камінь всієї нашої законодавчої праці, що я маю проголосити Закон про Незалежність України, що це такий момент, коли вирішується доля мого народу. Я маю конче проголосити Закон про заборону Комуністичної партії, це я знав. І все це було пов'язане з тим, що я повинен був когось лаяти: людей, котрі підтримали ГКЧП, комуністів і т.д.

Але я відчував, що проголошення незалежності України у Верховній Раді України є необхідним, але не достатнім. По-перше, я був глибоко переконаний в тому, що найперше треба заборонити Комуністичну партію, бо якщо ми не заборонимо, а Єльцин поступить набагато радикальніше, то все комуністичне «болото» перейде в Україну, і тут буде Українська комуністична республіка на зразок колишнього СРСР. Треба конче заборонити комуністів для того, щоби люди позбулися комуністичної наляканості. Я розумів, що проголошення незалежності України є ненадійним наміром, бо існує ще Радянський Союз, бо Верховна Рада СРСР денонсує постанову Верховної Ради України. ...Нараз слянула думка: все це має бути затверджене референдумом. Світовий досвід підштовхнув мене до думки про референдум. Якщо буде референдум і народ підтвердить своє бажання жити в незалежній Україні, Україну вже ніхто не знищить».

Таким чином, у конструкцію перших законодавчих актів, які за наполягання Народної ради в умовах, коли демократична проукраїнська частина парламенту перебувала в

меншості, все ж вдалося прийняти, була привнесена знову ідея народовладдя через референдум. Це був необхідний і, водночас, ризикований момент, важливий у стратегічній перспективі. Пригадаємо, що ще менше ніж пів року перед тим було проведено інший референдум, який підтримав ідею союзної держави. Тому, очевидно, що в цієї ідеї одразу ж з'явилися серйозні супротивники.

Зі спогадів І.Р. Юхновського: *«Навіть досить категоричний спротив із приводу ідеї референдуму Лариси Скорик, з якою на той час ми були в дуже тісній співпраці, мене не зупинив. Власне, ідею референдуму демократи між собою широко не обговорювали. Можливо, окремі люди з поваги до мене не вважали за потрібне дискутувати цю тему, бо ніхто мені різко не заперечив. Пізніше я довідався, що В'ячеслав Чорновіл виступив досить різко проти референдуму, що це не потрібно, що це може дати негативний результат. Все ж я усвідомлював, що референдум треба провести разом із президентськими виборами. Проведення референдуму в такий час буде цілком логічним, бо людина, яка хоче стати президентом держави, захоче, щоб це була незалежна держава. Це була цілком моя ідея, і я мав вийти на трибуну Верховної Ради з цим положенням».*

У постанові Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України», яка було прийнята 24 серпня 1991 р., є пункт: *«1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності».* До певної міри він став ключовим завданням на найближчу перспективу, бо позитивне рішення на референдумі відкривало шлях до міжнародного визнання України як незалежної держави і знімало тягар зобов'язань щодо майбутньої союзної держави з центром у Москві. Тому цілком природним став наступний крок І.Р. Юхновського із закликом до колег взяти активну участь у президентській кампанії і максимально використати її для просування ідеї незалежної України.

У перших президентських виборах 1 грудня 1991 р. взяли участь шість кандидатів: **Володимир Гриньов, Леонід Кравчук, Левко Лук'яненко, Леопольд Табурянський, В'ячеслав Чорновіл, Ігор Юхновський**. Усі вони підтримували ідею незалежної України і працювали на референдум. Уже в першому турі переміг Л.М. Кравчук, який набрав майже 62 % голосів. Ще 4 % голосували проти всіх або ж їхні бюлетені виявилися недійсними. Тоді ж у рамках всенародного референдуму за підтримку прийнятого парламентом Акту проголошення незалежності України висловилося 90,3 % виборців (у референдумі взяло участь 84 % громадян, занесених до виборчих списків). Референдум усунув будь-які сумніви щодо легітимності факту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Як згадує Ігор Рафаїлович: *«Після приголомшливих результатів референдуму почалася лавина визнання незалежності України державами світу».* 8 грудня 1991 р. Президент Росії **Борис Єльцин**, Президент України **Леонід Кравчук** і Голова Верховної Ради Республіки Білорусь **Станіслав Шушкевич** у Біловезькій Пущі підписали угоду, в якій констатовано факт припинення існування СРСР.

Народна Рада, яка репрезентувала демократичні сили у Верховній Раді першого демократичного скликання, фактично припинила своє існування уже в період президентської кампанії. Як одну з причин цього експерти називають те, що ключові особи не змогли домовитися про єдиного кандидата на виборах Президента.

Та чи міг перемогти у той час такий кандидат? Це питання, як і інше питання з цього ж ряду – чи могли б дотермінові вибори до Верховної Ради на вимогу студентів суттєво змінити перебіг подальших подій?, – залишається без абсолютної обґрунтованої відповіді. Історія не любить слова *«якби»*. На такі теми говорять, зазвичай, експерти й політологи. Наш варіант відповіді – *«Ні!»*. Проте усі шість претендентів на найвищу посаду в державі у тій чи іншій мірі працювали на те, щоб на референдумі про незалежність України більшість сказала *«Так!»*. Зрештою відомо, що **Мойсей** 40 років водив євреїв по пустелі і помер, не діставшись святої землі. Отримав він від Бога Десять заповідей на горі Синай і знав, що робить. Мали вирости нові покоління свідомих громадян, готових йти далі...

Народна Рада за свою півторарічну історію існування гідно пройшла свій шлях і, діючи в меншості, добилася законодавчого закріплення статусу України як незалежної держави. На картах світу заново постала держава Україна. Народна Рада своїм прикладом заклала традиції й основи сучасного парламентаризму в Україні, що передбачають засади консолідації навколо поставленої цілі, вміння переконувати опонентів і досягати максимально можливого в політиці. Україна пройшла цей етап безкровно і зі значним запасом міцності. Керівництво Народної Ради змогло згуртувати практично всі демократичні сили задля досягнення великої мети. В єдності сила!

Говорячи про роль Ігоря Рафаїловича Юхновського у розбудові сучасної Української держави, слід зазначити, що після описаних вище подій йому вдалося зробити ще багато чого вагомого й корисного. Він працював і у Верховній Раді, і в Державній Думі, і в Кабінеті Міністрів, і на громадській ниві. Керівник високого рангу, який опікувався силою-силенною різноманітних проблем, він завжди мав свої особисті завдання і пріоритети.

Проте ключовим гаслом, що об'єднує всю цю діяльність у цей період є його слова *«Я будував державу»*. Це стосується і його роботи над Основним законом, і багатолітніх зусиль із аналізу переваг і недоліків різноманітних галузей української економіки з відповідними рекомендаціями для уряду, і творення Українського інституту національної пам'яті та Всеукраїнського об'єднання ветеранів, а також організації в парламенті Комісії майбутнього. Бо сучасна держава – це модерна економіка, що успішно інтегрована у світовий ринок праці; це народ із власним почуттям гідності за свою історію, культуру, науку та мову; це своя візія майбутнього з амбітними цілями та завданнями. Але, насамперед, сучасна держава – то достойні та високоосвічені громадяни, які розуміють свою місію на планеті Земля.

Для нас Ігор Рафаїлович Юхновський – це унікальне поєднання в одній особі пам'яті про минуле і реалістичного бачення майбутнього, широкий світогляд, логічний і водночас дуже оригінальний спосіб мислення. І ще – це яскрава особистість, здатна вчитися все своє життя без спочинку. Всі ці риси зробили його відомим вченим, активним громадянином і громадським лідером, а також видатним та ефективним державним діячем, який, незважаючи на свій вік, продовжує активно працювати, давати розумні і корисні поради.

Жити у *«сродній праці»* – у цьому чи не найголовніший урок Юхновського для своїх сучасників. ■